

6. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. Видання 5-е, виправлене і доповнене. К. : КНТ, 2023. 405 с.

7. Monforte J., Narrative imagination after posthumanism Atkinson, R. and Goodley, D., eds. . *Humanity under duress. Multitude Press*, Sheffield. 2020. С. 71.

8. Ristovska, S. & Price, M. Images and Human Rights. *Visual Imagery and Human Rights Practice*. 2018. URL: DOI:10.1007/978-3-319-75987-6 (дата звернення 12.12.2023).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-490-0-21>

VIOLENCE AND WAR AS PHENOMENA OF MODERN SOCIETY

НАСИЛЛЯ І ВІЙНА ЯК ФЕНОМЕНИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Pavlov V. L.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department
of Philosophy
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State
University*

Павлов В. Л.

*кандидат філософських наук,
доцент,
професор кафедри філософії
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

Pavlov Yu. V.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Methodology
of Science
Taras Shevchenko Kyiv National
University*

Павлов Ю. В.

*кандидат філософських наук,
доцент,
доцент кафедри філософії
і методології науки
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Turchyn M. Ya.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Philosophy
Kyiv National University
of Construction and Architecture
Kyiv, Ukraine*

Турчин М. Я.

*кандидат філософських наук,
доцент,
доцент кафедри філософії
Київський національний університет
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

В основі функціонування дійсності у всій різноманітності її проявів лежить взаємодія протилежностей, які, вирізняючись у кожному конкретному випадку власною змістовною специфікою і формою існування, реалізують себе за законами діалектики. Останні характеризуються всезагальністю та універсальністю. Сказане означає, що будь-який розвиток, незалежно від того, де він відбувається (флора, фауна, стосунки між індивідами та соціальними групами, сфери суспільного життя тощо) передумовою власного буття має наявність конкретних протилежностей, які існують через єдність та боротьбу. Єдність протилежностей – онтологічна основа і водночас умова тієї форми взаємодії між ними, яка в літературі називається боротьбою.

Практика свідчить, що сама боротьба може мати *різний* характер – від «лагідного» впливу однієї протилежності на іншу, що в кінчному результаті сприяє гармонізації відношень між ними і всебічному розкриттю відповідним об'єктом власних потенцій (наприклад, у сім'ї в процесі виховання, сторонами якого виступають розумні, терпеливі, люблячі батьки та їх толерантні діти), до жорсткого, агресивного протистояння антагоністичних класів у боротьбі за владу чи країн, що знаходяться у стані війни. Перший варіант позбавлений вираженої конфліктності, другий переповнений нею.

На жаль, історія суспільства – величезною мірою історія насильства і воєн, довління сили над справедливістю, агресії над гуманізмом. І хоча у цьому протистоянні зла і добра добро далеко не завжди залишається у програвшій, історія мало чому вчить людей і доля зла не зменшується. Воно від часу до часу набуває нових форм і становить серйозну загрозу для прогресивного поступу людства.

Спробуємо з філософської точки зору проаналізувати феномени насильства і війни у соціумі. У самій назві першого зафіксовано апелювання даного утворення до *сили*. Остання має різноплановий характер: фізична, моральна, економічна, політична, релігійна та ін. У будь-якому своєму прояві сила означає одне – наявність у суб'єкта потенцій та важелів, які дають йому можливість реалізовувати власні бажання. У протистоянні сил, перемогу, як правило, отримує та, внутрішній заряд якої більший, а сама вона вирізняється організованістю та цілеспрямованістю. Володіти силою – значить діяти так, як того бажає суб'єкт, навіть за умови, коли інший суб'єкт, на якого вона спрямована, опирається такому бажанню.

Онтологічно сила позбавлена ціннісних характеристик. Вона набуває їх в процесі опредмечення, коли продукує певні результати, які можна оцінити у вимірах добра і зла. Мати силу, володіти нею значною мірою означає бути незалежним, вільним. Сильних, як правило, бояться; нерідко і поважають. Інша справа, що вони дуже часто

диктують свою волю іншим, заставляють їх брати участь у реалізації своїх егоїстичних інтересів. В таких ситуаціях сила постає в ролі демона, який домінує над людськими бажаннями, планами, мріями.

Насильство – особливий прояв функціонування сили, коли цілеспрямовано ігноруються потреби та інтереси інших суб'єктів. В цих умовах відбувається також свідоме ігнорування норм моралі і права, а вседозволеність нерідко стає нормою поведінки. Насильство, якщо йдеться про відношення між соціальними суб'єктами, – *форма функціонування суспільних відносин*, де власне людське елімінується з них, де панують волюнтаризм, безвідповідальність, агресія. Тут одна сторона цих відносин в примусовому порядку підпорядковується іншій, стає максимально залежною від неї, до того ж, безправною. І зовсім не важливо – йдеться про індивідів, їх різноманітні об'єднання чи цілі народи.

Складовою насильства виступає цинізм, бравада сильних щодо «досягнень» у ставленні до своїх візаві, а то і публічне *виправдання* власних дій. Досить згадати гітлерівський фашизм у Німеччині в 1933–1945 роках, т. з. культурну революцію у Китаї у 1966–1977 роках, диктатуру у Чилі після воєнного перевороту 11 вересня 1973 р., криваві діяння режиму Пол Пота в Камбоджі у другій половині 70-х років ХХ ст. У всіх названих подіях владні структури не тільки всіляко виправдовували свою поведінку, а й намагались пояснювати, обґрунтовувати її, апелюючи до «свіжоспечених» ними ж законів. Сказане максимально відповідає нелюдським проявам насилля, які реалізує сучасна Російська Федерація під час воєнних дій проти України.

В насильстві *розмивається межа* між добром і злом і останнє нерідко подається громадській думці якщо не у статусі добра, то, щонайменше, як демонстрація турботи за щось або когось: мовні інтереси національних меншин, послідовну реалізацію канонів релігійної віри, збереження етнічної «чистоти», ствердження «історичної справедливості» у домаганнях на конкретні території та ін.

Тема насильства у сучасному соціумі значною мірою актуалізована процесами глобалізації. Якщо спробувати проаналізувати останні з позицій філософії, стане очевидним: тут максимально представлений феномен сили, яка іманентно представлена в самому явищі глобалізації. Вона проявляє себе *двоєю* – як об'єктивовані тенденції розвитку сучасного світу, складові кого (матеріальні ресурси, робоча сила, товари, технології, економіка) максимально інтегровані, і в її суб'єктивному прояві (активності конкретних політичних сил, транснаціональних корпорацій, конфесій, національних рухів). Протистояти

глобалізації важко, практично неможливо. Сили тих, хто хотів би її уникнути неспіврозмірні з цією «лавиною».

В розмові про насильство не можна обійти увагою таке явище як *війна*. У найбільш загальному вигляді це протистояння суб'єктів (індивідів, груп людей, країн) з метою максимального підпорядкування (а то і ліквідації) одного суб'єкта іншому. В контексті діалектики війна – боротьба протилежностей, що характеризуються вираженою антагоністичністю. Незалежно від того, як війна закінчується (повною перемогою однієї протилежності над іншою чи компромісом між ними), вона завжди асоціюється з болем, горем, смертю, каліцтвами, знищенням матеріальних та духовних цінностей. Всі війни (світові і локальні) руйнівні впливають на соціум і своїм наслідком мають значні зміни у функціонуванні суспільних відносин та способі життя людей.

Насильство у всіх його проявах – невід'ємна *складова* (атрибут) війни. Не випадково пруський генерал, військовий теоретик К. Клаузевіц (1780–1831) писав про війну як про акт насилля, метою якого є змушення противника виконати волю того, хто її нав'язує. Традиційно, коли йдеться про війну, на увазі мають збройний конфлікт двох або більшої кількості сторін. Але існує безліч інших воєн, коли протистояння відбувається у сферах ідеології, психології, релігії, економіки тощо. Так, протистояння соціалістичної і капіталістичної соціально-економічних систем з 1946 до 1991 року хоча і мало незначні вкраплення воєнних дій у різних частинах світу, не супроводжувалось відкритою збройною ескалацією, але це була війна, яку у літературі назвали холодною.

По мірі розвитку суспільства змінюються форми і методи ведення воєн. Незмінним залишається головне – суть цього явища. На воєнних складах сучасної Японії (напевно, не тільки в ній) все ще зберігаються (з 40-х років ХХ ст.) снаряди, які планували використовувати у біологічній та хімічній війні. У 70–80-х роках минулого століття багато писали про ідеологічне протистояння та психологічну війну. Т. з. гібридна війна – актуальна тема сьогодення для. У зв'язку з тим, що низка сучасних країн володіє ядерною зброєю, час від часу роздаються голоси про можливість атомної війни (від локальних до світових масштабів).

Війна нікуди не зникла. Міжнародне співтовариство змушене було ще у 1874 р. сформулювати правила і закони її ведення. Невід'ємною складовою сучасного міжнародного права є Конвенція про закони і звичаї війни. В ній досить детально прописані положення про те, що можна і чого не можна робити під час війни воюючим сторонам, а також які права і обов'язки мають ті, хто не бере у ній участь. Але, як

це буває нерідко, як тільки десь у світі починається черговий воєнний конфлікт, значна частина положень Конвенції активно *ігнорується*.

Значний внесок в осмислення феномена війни внесли філософи і політологи. І тут не можна не згадати невелику роботу німецького філософа І. Канта (1724–1804) «До вічного миру», яка була опублікована у 1795 р. Робота побудована як проєкт договору між державами, а предметом договору є вічний мир. Вирізняючись гуманістичною спрямованістю текст утримує в собі багато положень утопічного характеру. На жаль, приходиться констатувати: як би людям не хотілось жити у стані вічного миру, це неможливо. Інша справа, що варто робити все для мінімізації загрози війни. І тут не можна не погодитись з твердженням І. Канта: жоден мирний договір не може вважатись таким, якщо при його укладенні таємно зберігаються основи для війни у майбутньому.